

JOŠ JEDNA GLAGOLJSKA ISPRAVA IZ XIX. STOLJEĆA IZ JUŽNE ISTRE

Dražen VLAHOV
Pazin
Povijesni arhiv
V. Nazora 3

UDK 003.349 (497.5-3 Istra) »18«
Stručni članak
Primljeno 3. veljače 1994.

*Glagoljica, kao posebno hrvatsko pismo, u XVIII. st. na tlu Istre u velikom je uz-
maku. Do kraja tog stoljeća ona je gotovo u potpunosti potisnuta iz uporabe i zamijenjena
latiničkim pismom, pa dokumenti pisani glagoljicom iz XIX. st. predstavljaju prave raritete.*

*U prilogu autor donosi transliteriranu glagoljsku ispravu koja je nastala u Pome-
ru (južna Istra) na početku XIX. st. To je jedna od posljednjih isprava pisana glagoljicom u
Istri.*

U radu »Glagoljski dokument XIX. stoljeća iz južne Istre« Ante Jukopila je u »Vjesniku Historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu«, sv. XVII/1972. objavio transliterirani tekst jednog glagoljskog dokumenta iz župnog ureda u Ližnjanu. Radi se o tzv. »slobodnom listu« koji je glagoljaš Mate Lovreta, župnik iz Pomeru, poslao župniku u Ližnjan u korist svog župljanina Antona Cukona, da bi nesmetano mogao obaviti čin vjenčanja u župnoj crkvi u Ližnjanu sa svojom odabranicom Lucom Vojnić iz Ližjana. Dokument nosi datum 14. studenoga 1804. g. U uvodu autor podsjeća da je XVIII. stoljeće »vrijeme konačnog uzmicanja glagoljice na istarskom poluotoku«, pa pronalazak dokumenta pisanog glagoljicom »predstavlja unicum«, pogotovo kad se on pronađe na »zapadnoj istarskoj obali, gdje bi je se u vrijeme njezina uzmaka najmanje trebalo očekivati«. To je, po mišljenju Jukopile - »jedini sačuvani pisani spomenik glagoljice iz XIX st. u Istri«.¹

Srećom, Ante Jukopila nije bio u pravu. U Povijesnom arhivu u Pazinu, među spisima pulskog bilježnika Zuanna Razza (Zuane Razzo) čuva se još jedan glagoljski dokument koji je napisao isti Mate Lovreta, plovnik iz Pomeru. Radi se, naime, o oporuci Vida Fabca kojom on ostavlja »sva svoja dobra« sinu Antonu. Oporuka je sastavljena 30. studenoga 1800. u Pomeru.

¹ Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu, sv. XVII, Rijeka 1972, str. 127-131.

Nadamo se da bi se među notarskim spisima iz Istre mogao nalaziti još poneki glagoljski dokument iz toga vremena, jer su, kako je poznato, austrijske vlasti tek 1818.² zabranile djelatnost notara glagoljaša. Glagoljanje se u nekim istarskim župama održalo još neko vrijeme nakon toga, kao npr. u Roču, Grimaldi, Kanfanaru, Svetvinčentu, Pomeru, Ližnjanu, Štinjanu, Skitači, Kavranu, Vabrigi, Medulinu, Labincima i Filipani u kojoj je 1867. umro posljednji istarski pop glagoljaš. Potvrdu za to nalazimo i u pismu porečkog biskupa Peteanija od 24. veljače 1857. goričkom nadbiskupu u kojemu ga izvještava da u njegovoj biskupiji nema više u bogoslužju »glagoljskog jezika«³. Nije isključena mogućnost da se u arhivima spomenutih župa pronađe još poneki dokument sličnog karaktera.

Ako Ante Jukopila i nije bio u pravu kada je tvrdio da je dokument koji je objavio jedina sačuvana glagoljska isprava nastala u Istri u XIX. stoljeću, on je nesumnjivo u pravu kada upozorava na kulturnu vrijednost glagoljskih dokumenata nastalih na tome prostoru u to vrijeme, pa svaki novopronađeni zaslužuje da bude evidentiran, pa i publiciran, kako bi se stručnjacima koji se bave poviješću glagoljice olakšao uvid u te posljednje glagoljske dokumente nastale na tlu Istre. To je ujedno i pravi razlog zbog kojega smo se odlučili da u ovome prilogu donesemo transliteraciju isprave iz fonda pulskog bilježnika Zuanna Razza.

Prije toga potrebno je nešto reći o načinu na koji smo izvršili latinički prijepis i o grafijskim osobinama Lovretina dokumenta.

Plovan Mate Lovreta piše glagoljskim kurzivom ali dosta neujednačenim slovima, na temelju čega bi se moglo zaključiti da se u svome svakodnevnom radu rijetko služio tim pismom. To je Jukopilu navelo na zaključak da njegovo »pismo odaje grubi, neelegantni i neispisani rukopis«.

Kod transliteracije prenosili smo red za red i slovo za slovo kako bismo osigurali što vjerniju reprodukciju rukopisa. Slovo »šta« (Ψ) reproduciramo uvijek kao »ć« osim u riječi »šćeri« kad ga pišemo kao masno šć. Lovreta za glas »j« redovito upotrebljava slovo »đerv« (ΠP) pa se s te strane nisu pojavile nikakve teškoće u prenošenju u latinički oblik.

Ligature u tekstu su rijetke. Tamo gdje ih nalazimo radi se o vertikalnim ligaturama i to uglavnom sa slovom »o« kao npr: p + o, k + o. Samo na jednome mjestu nalazimo ligaturu p + r i dosta neuobičajene ligature j + o i k + a. Ligaturu k + a formira kao i onu k + o, a među njima gotovo da i nema razlike jer je u rukopisu glagoljsko »a« zamijenjeno latiničkim malim pisanim slovom »a«.

Pored već spomenutoga latiničkog slova »a« Lovreta upotrebljava i latinička slova »d« i »o«, osim u ligaturama gdje i dalje upotrebljava uobičajeni tip glagoljske kurzivne ligature k + o i p + o. Interesantna je evolucija glagoljskog ležećeg »i« u

² Božo MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri, knjiga I*, Pazin 1967, str. 82. Usporedi i Vjekoslav ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi otoka Krka*, Djela JAZU, knj. 51, str. 20: »Stari je tip notarijata austrijska vlast konačno ukinula g. 1821.«.

³ Božo MILANOVIĆ, cit. dj., str. 80-83.

uspravno »i« koje je nalik na nešto izduženo malo štampano latiničko slovo »s« od kojega se razlikuje po tome što ima točku iznad, poput latiničkog malog slova »i«.

Osim napuštanja pojedinih glagoljskih slova Lovreta je napustio i glagoljske brojeve i umjesto njih služi se arapskim brojkama.⁴

S paleografskog gledišta interesantno je upozoriti i na pisanje slova »đerv« (ИѢ) koje formira tako da uz dvije uspravne linije dolazi treća zakrivljena koja po svom obliku nalikuje latiničkom malom slovu »e« s tim da je donji dio nešto izdužen radi lakšeg povezivanja s drugim slovima (ПЕ). Sve tri linije spojene su na vrhu s jednom horizontalnom crtom tako da slovo po svom obliku nalikuje glagoljskom slovu »p« od kojega se razlikuje osim po donjem dijelu zakrivljene uspravne linije i po tome što nema donju horizontalnu crtu koju nalazimo kod slova »p«, a u pravilu je od njega nešto manje. Kad je riječ o oblikovanju slova »p«, podsjećamo da je već Jukopila u dokumentu kojega je objavio uočio da »pisac udvostručuje okomite linije...pri čemu se zacjelo povodi za dekorativnim oblicima inicijala u glagoljskim rukopisima i štampi«. Iste karakteristike uočava i kod slova »g«, međutim u ispravi koju ovdje donosimo te karakteristike nalazimo samo kod slova »p« (ИѢ), dok slovo »g« ima uobičajeni kurzivni oblik.

U tekstu se lako uočavaju određene pisarske nelogičnosti, međutim izbjegavali smo bilo kakve intervencije jer smo odlučili da dokument doslovno prenesemo, smatrajući da ćemo tako potpunije dočarati sliku stanja glagoljske pismenosti u načinu izgovora pisca, odnosno ljudi dotičnoga kraja.

Na kraju skrećemo pažnju na to da se u ovome dokumentu don Mate Lovreta potpisuje kao »plovana«, a da to u četiri godine mlađoj, već spominjanoj ispravi čini u talijaniziranom obliku - »pievan«.

Isprava je pisana na listu papira veličine 29x19 cm. Na lijevoj margini između teksta isprave i potpisa svjedoka nalazi se pečat župe Pomer. Isti pečat nalazimo utisnut i na talijanskom prijevodu izrađenom 27. 12. 1800. u kancelariji notara Zuanna Razza.

Između talijanskog prijevoda i glagoljskog izvornika ima manjih ali nebitnih razlika, nastalih vjerovatno prema uputama notara radi jasnoće i veće pravne preciznosti. Na neke od njih skrećemo pažnju u bilješci ispod teksta s ciljem da se i na taj način dopuni slika stanja glagoljske pismenosti na početku XIX. st. u Istri.

Naslov dokumenta nije izvorni i zato smo ga stavili u zagradu (/).

4 Ovdje možda treba podsjetiti da je prodor latiničkih slova i arapskih brojeva u glagoljsko pismo starijeg datuma i da Lovreta nije izuzetak. Primjera radi navodimo praksu don Matia Zuvanelića, plovana iz Funtane (prva polovina XVIII. st.) koji u matici krštenih (koja se čuva u Povijesnom arhivu u Pazinu) od upisa do upisa mijenja upotrebu arapskih i glagoljskih brojeva. Slovo »o« u tim upisima redovno ima latinički oblik osim u ligaturama, a kod slova »d« vidi se evolucija od glagoljskog u latinički oblik. Lovreta upotrebljava i pojednostavljeno kurzivno slovo »u« (У) koje se piše kao u bosančici. Tako je slično i u Dalmaciji (zahvaljujem recenzentu što me upozorio na ovu pojavu). Ona, međutim, nije karakteristična samo za Lovretu - prisutna je u glagoljskim rukopisima u Istri još od kraja XVI. st. a možda i od ranije.

**/Oporuka Vida Fabca koju je 30. studenoga 1800. sastavio u Pomeru don Mate
Lovreta, plovan⁵**

Ja Vide Fabac nahodedeći se u dobroj pameti a saboj moći
priproručujen Bogu dušu a zemli tilo. Ostavlñ momu
sinu Atonu⁶, nemu i negovoj dicit i nakon dice dicit sva
moja drobra do - 3 puti u jime Božje i neka bude ured
muski, nestaši muskih neka bude žeskain i da jima darž-
ati moju ženu a negovu tetu Katu, kako je mene i nu
dosada i kako Bog zapovida,⁷ a da da mojoj vnuki Justi
šćeri po Kate⁸ dukati - 5, a to kada bude premoga' a mojoj
vnuki Luci šćeri po Marije⁹ dukati - 10 i da se spomene
često od moje duše

Pisah ja zdola pisani i bih molen
spri svidoci i ne umijući pisati učenše križi

Ja Bartu di Fračesi _____ +
Ja Bratu¹⁰ Brunak _____ +

U Pomeru na - 30 novrebrea 1800

Ja don Mate Lovreta
plovan

5 Povijesni arhiv u Pazinu, Pulski notari K-30, Razzo Zuanne, 6.

6 U talijanskom tekstu stoji »Anto(nu)«. U dokumentu koji je objavio A. Jukopila također piše »Atonu«, što je Jukopila dopunio kao »A(n)tonu« smatrajući da se radi o grešci kod pisanja. Ovdje smo ostavili izvoran oblik smatrajući da je to više posljedica izgovora nego pisarske greške.

7 U talijanskom prijevodu stoji: »voditi brigu o mojoj ženi Katarini dok živi«.

8 U talijanskom prijevodu stoji: »kćeri Matia Šestan«.

9 U talijanskom prijevodu stoji: »kćeri mog sina Antona«.

10 Ovdje je Lovreta vjerovatno pogrešno čuo izgovor imena. U talijanskom prijevodu stoji »Bartolo«, kao i kod prvog svjedoka, iz čega proizlazi da bi tu trebalo stajati »Bartu« (Bartul) umjesto Bratu.

SUMMARY

ONE MORE GLAGOLITHIC DOCUMENT FROM THE 19TH CENTURY FROM SOUTHERN ISTRIA

The glagolitic, as a particular Croatian script, was in the 18th century in Istria in retreat. Until the end of the century it was almost completely pushed aside and replaced by the Latin script, so that documents written in Glagolitic in the 19th century are very rare.

The Author brings the transliterated Glagolitic document written in Pomer (Southern Istria) at the beginning of the 19th century. It is one of the last documents written in the Glagolitic script in Istria.

RIASSUNTO

UN ALTRO ATTO GLAGOLITICO DEL DICHIOTTESIMO SECOLO IN ISTRIA MERIDIONALE

Il glagolitico, come particolare grafia croata, ha avuto un notevole slancio in Istria nel diciottesimo secolo, però fino alla fine del secolo stesso ne è pressoché totalmente represso l'uso sostituito dai caratteri latinici. Pertanto documenti glagolitici del diciannovesimo secolo costituiscono una vera rarità.

Nell'articolo l'autore ci presenta in forma traslitteraria un atto glagolitico comparso a Pomer (Istria meridionale) nel diciannovesimo secolo. Esso è sicuramente uno degli ultimi scritti glagolitici in Istria.